

sı olarak (hanlığın dış işleriyle ilgilenen görevli) çalıştı, ardından başvezirliğe kadar yükseldi. Karabağ Hanlığı'nın siyasi, iç-timai ve iktisadî hayatında yaklaşık yirmi yedi yıl önemli hizmetlerde bulundu. Gürcistan, Rusya ve diğer Azerbaycan hanlıklarıyla Karabağ Hanlığı arasındaki ilişkilerde büyük rol oynadı. 1795'te İran'ın Karabağ Hanlığı'na saldırması sırasında dağlık arazide müstahkem bir kale olan Şuşa'nın savunulmasında tedbirli ve dirayetli tavırlarıyla öne çıktı. Kaleyi ele geçiremeyen İran şahı Gürcistan'a yönelerek Tiflis'i yağmalattı. Bölgedeki savaşlar halkın zor durumda kalmasına, mahsulün de azalmasına yol açtı. O dönemde Gürcistan'ın müttefiki olan Rus ordusunun bölgeden uzaklaşmasını fırsat bilen İran Şahı Ağa Muhammed Kaçar 1797'de yeniden Karabağ'a hücum etti. Karabağ Hanı İbrâhim Dağistan'a çekilirken şehrin idaresini Molla Penah'a bıraktı. Şuşa şehri bu defa teslim oldu ve Molla Penah hapse atıldı. İdam edileceği günü beklerken İran şahı bir suikastla öldürülünce İran ordusu geri çekildi, o da kurtuldu. Fakat İran şahı tarafından Karabağ Hanlığı'nın başına getirilen İbrâhim Han'ın yeğeni Mehmed Bey Cevanşir, Vâkıf'ı ve "Âlim" mahlasıyla şiipleri bulunan oğlu Ali'yi öldürttü. Ardından evi yağmalandı; güzelliğiyle meşhur karısı Kızhanım'ı Mehmed Bey Cevanşir kendi nikâhına aldı. Vâkıf'ın İbrâhim Han'ı desteklediği, yeğenin onun yerine Karabağ hanı olmasına karşı çıktığı için öldürüldüğü iddia edilmektedir. Nitekim İbrâhim Han, Karabağ Hanlığı'nı tekrar ele geçirdikten sonra bir bahaneyle yeğeni Mehmed Bey Cevanşir'i Şekî'ye gönderdi. Orada tutuklanan Mehmed Bey, Vâkıf'ın dostu Şirvan Hanı Mehmed Hüseyin'e teslim edildi; Şirvan hanı da onu katletti. Bu olay, İbrâhim Han'ın Vâkıf'ı sevip takdir ettiğini ve onu haksız yere öldürten yeğeni cezalandırdığını göstermektedir. Vâkıf'ın evi yağmalanırken şiipleri, el yazması eserleri de muhtemelen yok edilmiştir. Ele geçen şiiplerinin çoğu bazı mecmua ve cönklerden, bir kısmı da halk ağzından derlenmiştir.

Vâkıf, Azerbaycan edebiyatında realist şiirin ilk temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. Klasik Doğu edebiyatını çok iyi bilmesine ve aruz vezniyle klasik tarzda şiipler yazmasına rağmen daha çok halk şiiri nazım şekillerinde âşık şiiri gelenekleriyle klasik şiir zevkini bağdaştırıp bir senteze ulaştığı ve oldukça canlı bir halk diliyle yazdığı koşma, geraylı, gazel ve muhammesleriyle tanınır. Şiipleri hem aydın züm-

re hem de halk arasında çok sevilmiş, günümüze kadar yazılı metinlerden ziyade hâfizalarda yaşamıştır. Azerbaycan âşıkları tarafından bestelenen ve çeşitli saz havalarında okunan birçok şiiri vardır. Vâkıf klasik şiirin mazmunlarını, tasavvufî düşünce ve imajları nikbin, hatta şuh bir eda ile gerçek aşk anlayışını ifade etmek için kullanır. Öte yandan yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal hayatını yansıtan, eleştiren şiipleriyle de tanınır. Bunlar arasında "görmedim" redifli muhammesi meşhurdur. Vâkıf'ın Azerbaycan edebiyatındaki yerini ilk defa Mirza Feth Ali Ahundzâde belirlemiş, daha sonra bazı Azerbaycan edebiyat tarihçileri ve dilcileri, Vâkıf'ın şiipleriyle Azerbaycan dili ve edebiyatının kendine özgü çizgilerinin ortaya çıktığını ileri sürmüştür.

Vâkıf'ın eserleri ilk defa 1828'de Mirza Yûsuf Nersesof tarafından *Kitâb-ı Mecmûa-i Divân-ı Vâkıf ve Diğer Muâsırîn* adıyla derlenmiş, daha sonra taşbasması halinde yayımlanmıştır (Teymurhanşura 1856). Ardından Adolphe Berger, *Kafkas ve Azerbaycan'da Meşhur Olan Şuarânın Eşârına Mecmûa* adlı eserinde (Leibzig 1868) Vâkıf'ın elli şiirine yer vermiştir. Hüseyin Efendi Gayibof, Feridun Bey Köçerli, Selman Mümtaz (*Molla Penah Vâkıf*, Bakü 1925) gibi araştırmacılar Vâkıf'ın biyografisinin yazılması ve eserlerinin derlenmesiyle ilgili önemli çalışmalar yapmıştır. Nihayet Hamit Araslı'nın (*Molla Penah Vâkıf: Eserleri*, 1945) ve Araz Dadaşzade'nin (*M. P. Vâkıf: Heyat ve Yaradıcılığı*, 1966) araştırmalarıyla Vâkıf üzerindeki çalışmalar tatmin edici bir seviyeye ulaşmıştır. Türkiye'de Mehmet İsmayıl, *Yaralı Turna: Molla Penah Vâkıf* adlı eserinde (İstanbul 2003) Vâkıf'ın bilenen bütün şiiplerini açıklamalarıyla birlikte neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Feridun Bey Köçerli, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalleri*, Bakü 1925, I, 97-138; Hamit Araslı, "Vâkıf", *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1960, I, 552-576; a.m.f., *Azerbaycan Edebiyatı: Tarihi ve Problemleri*, Bakü 1998 s. 609-616; Elyar Seferli – Halil Yusifli, *Gedim ve Orta Eserler Azerbaycan Edebiyatı*, Bakü 1998, s. 585-603; Ma'sûmî, "Vâkıf Karabâği", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1382, V, 597-598; Yavuz Akpınar, "Vâkıf, Molla Penah", *TDEA*, VIII, 502-503.

YAVUZ AKPINAR

VAKIF GUREBA HASTAHANESİ

(bk. GUREBA HASTAHANESİ).

VAKIF KAYDI

(bk. TEMELLÜK ve TESÂHÜB KAYDI).

VÂKİFE (الواقفة)

İmamın gerçekte ölmeyip tekrar dünyaya döneceğini ileri sürerek bir sonraki imamın imâmetini kabul etmeyen Şii gruplarına verilen ad.

Sözlükte "durmak, tereddüt edip karar verememek" anlamındaki **vukûf** kökünden türeyen **vâkıf** kelimesine çoğul anlamı ifade eden "tâ"nın eklenmesiyle meydana gelen **vâkıfe** "duranlar; tereddüt edip karar veremeyenler" demektir. Bazan **vâkıfiyye** şeklinde de kullanılır. Genelde, Şîa mezhebinde mensup bulunduğu imamın ölümünün ardından onun ölmeyip gaybete girdiği, tekrar ortaya çıkarak imâmet görevini sürdürüleceği düşüncesini benimseyen ve onun yerine geçecek imamı kabul etmeyenleri ifade eder. Bu durumda Vâkıfe, bağlanılan imamın ölümünün kabul edip ardından sonra gelen imama tâbi olmanın gerekliliğini benimseyen Kat'iyye'nin karşıtıdır. Bununla birlikte Vâkıfe, imâmetle ilgili konularda ve bazı itikadî tartışmalarda çoğunluğun görüşüne uymayıp kabul veya red konusunda bir karara varmayan (tevakkuf eden) Şîa dışı gruplar için de kullanılmıştır. Nitekim Mu'tezile'den Ebû Ali el-Cübbâi ve oğlu Ebû Hâşim, Hz. Ali ile diğer sahâbiler arasında bir üstünlüğün varlığını düşünmedikleri için Vâkıfe'den sayılmıştır. Ayrıca İslâm fırkaları arasında cereyan eden, Kur'an'ın kadîm veya hâdis olduğu, Cemel Vak'ası'nda kimin haklı kimin haksız bulunduğu tartışmalarında görüş bildirmeyen grupların da Vâkıfe'den sayıldığı bilinmektedir.

İmâmîyye Şîası içinde ilk Vâkıfe hareketi, 183 (799) yılında yedinci imam Mûsâ el-Kâzım'ın vefat ettiği haberi duyulduğunda ortaya çıkmıştır. Onun gerçekte ölmeyip tekrar dünyaya döneceğini, doğuya ve batya hükmedeceğini, yeryüzünü adaletle yöneteceğini, bu sebeple gâib ve gizli mehdî sayıldığını ileri süren Vâkıfe'nin bu iddiası, babası Ca'fer'den nakledilen, Mûsâ'nın Kâim el-Mehdî olduğu, başı kesilip bir dağdan yuvarlansa bile öldüğünün kabul edilmemesi gerektiği şeklindeki haberlere dayanır. Söz konusu zümre içinde onun Kâim el-Mehdî olduğu hususunda bir

VÂKİFE

fikir ayrılığı yoksa da gaybetinin ne kadar süreceği ve ne zaman ortaya çıkacağı konusu tartışmalıdır. Bazıları hemen kıyam edeceğini, bazıları Hz. İsa gibi semalara yükseltildiğini, bir kısmı da onun ölüp ölmediğinin bilinemeyeceğini, fakat haberlerde mehdiliğinin kesinlikle ortaya konulduğunu ileri sürmüştür. Vâkıfe, Mûsâ el-Kâzım gözden kaybolursa da imâmetinin devam ettiğini, bu sebeple yerine geçen oğlu Ali er-Rızâ'nın imam sayılamayacağını söylemiştir. İmâmîyye Şîası'nın çoğunluğunu teşkil eden Kat'îyye karşısında azınlıkta kalan Vâkıfe grubu daha sonra muhaliflerinden İbn Mîsem tarafından "memtûre" (yağmurda ısladığı için pis kokan köpekler) diye nitelendirilmiştir (bk. MEMTÛRE). Ayrıca bunlar, Mûsâ el-Kâzım'dan sonra herhangi bir kimseyi imam kabul etmediklerinden Müseviyye adıyla da anılmıştır.

Vâkıfe'nin ortaya çıkışı konusunda Keşî'nin naklettiği bilgiler oldukça ilginçtir. Buna göre Eşâise kabilesinde İmam Mûsâ el-Kâzım'a verilmek üzere zekât olarak toplanan 30.000 dinarlık bir meblağ birikti. İmam hapiste bulunduğu için bu meblağın Kûfe'deki vekillerinden Hayyân es-Serrâc ve yardımcısına teslim edilmesi gerekiyordu. Ellerine geçen zekâtı şahsî işlerinde kullanan vekiller Mûsâ el-Kâzım'ın ölüm haberi duyulduğunda kendisinin kâim olduğu, bu sebeple ölmeyeceği, yeniden zuhur edip imâmetini devam ettireceği iddiasını yaymaya başlamıştır. Toplumun bir kesimi onların düşüncelerini kabul etmiş, böylece Vâkıfe teşekkül etmiştir (Ebû Ca'fer et-Tûsî, *İhtiyârü ma'rifeti'r-ricâl*, s. 459-460).

İmâmîyye içinde ikinci Vâkıfe denebilecek bir hareket de Hasan el-Askerî'nin 260 (874) yılında vefatının ardından ortaya çıkmıştır. Adı geçen imamın ölmeyip bir süre sonra Kâim el-Mehdî olarak döneceğini ve imâmetini sürdüreceğini belirten, Hasan el-Askerî Vâkıfesi diye de adlandırılan bu topluluk Askerî'den sonra kimseyi imam kabul etmemiştir. Kendisinden sonra imâmete gelmesi beklenen kardeşi Ca'fer b. Ali'nin (Ca'fer el-Kezzâb) imâmeti de bu anlayış sebebiyle reddedilmiştir. Bunun yanında on iki imamı benimseyen İmâmîyye Şîası'nın on ikinci imamı Muhammed b. Hasan el-Mehdî el-Muntazar'ın imâmeti de belirtilen gerekçelerle kabul edilmemiştir. Mehdî el-Muntazar'ın gaybeti üzerine çeşitli bölünmelere rağmen İsnââşeriyye Şîası'nda Vâkıfe'ye benzer fırkalar görülmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Makâlât ve'l-fırağ* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Tahran 1963, s. 62-90, 93,106; Nevbahtî, *Fırağü's-Şîa*, s. 68-81; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 28; İbn Bâbeveyh, *Ke-mâlû'd-dîn ve tamâmû'n-ni'me* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Kum 1405, I, 37, 40; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Kitâbü'l-Ğaybe* (nşr. İbâdullah et-Tahrânî – Ali Ahmed Nâsîh), Kum 1411, s. 23-24; a.mlf., *İhtiyârü ma'rifeti'r-ricâl* (nşr. Hasan Mustafavî), Meşhed 1348 hş., s. 459-460; M. Cevâd Meşkûr, *Meusû'atü'l-fırağı'l-İslâmîyye*, Beyrut 1415/1995, s. 485-486, 517-518; H. Halm, "al-Wâkıfa", *El* (İng.), XI, 103.

 MUSTAFA ÖZ

VAKIFNÂME

(bk. VAKFİYE).

VAKİT
(الوقت)

İbadetler ve hukukî işlemlerde sebep veya şart işlevi gören zaman unsuru.

Sözlükte vakit (vakt, çoğulu evkât) "zamanın belirli bir parçası" anlamına gelir. Bu kelimedden türeyen mîkât da (çoğulu mevâkit) bir iş için belirlenen zamanı veya mekânı ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'de vakit ve bu kökten gelen kelimeler (mîkât, mevâkit, mevkût) on üç âyette yer alır. Kelime türevleriyle birlikte hadislerde de kullanılır. Zaman metafizik boyutuyla kelâm ve felsefede incelenirken onun vakitte belirtilen pratik boyutu astronomi, tarih, fıkıh ve amelî tasavvufta ele alınmıştır.

Vakit fıkıh usulünde bir kısım şer'î hükümlere illet ve sebep kılınması, vâcibin edâsının şartı olması, fıkıh fûrûnda ise ibadetler, akidler ve çeşitli tasarruflarda şart olup olmaması yönüyle incelenir. Fıkıh usulü eserlerinde vaz'î hüküm veya me'mûr bih bahislerinde, özellikle vâcibin edâ ve kazâ yönünden alt bölümlerinde vakit önemli bir kıstastır (Sadrüşşerîa, I, 377 vd.; Tâceddin es-Sübki, I, 150 vd.). Şâriin edâ edilmesi için herhangi bir vakit tayin etmediği ibadetler mutlak (serbest zamanlı) ibadetlerdir. Nâfile namaz, umre, vakte bağlı olmayan adak ve kefâretler, belli ölçüde zekât böyledir. Farz namazlar, ramazan orucu, hac gibi belirli bir zaman dilimi içinde edâ edilmesi istenen ibadetler ise mukayyet ibadetler olup vakit bu ibadetlerin ifasında önemli bir unsurdur. Mukayyet ibadetler geniş vakitli ve dar vakitli diye ikiye ayrılır. Teravih, kuşluk, evvâbîn ve teheccüd namazları ile Hz.

Peygamber'in belli günlerde tutulmasını tavsiye ettiği oruçlar bir vakte bağlı olarak edâ edilen mukayyet nâfile ibadetlerdendir. Vakti içinde yerine getirilmeyen ibadetin vakti çıktıktan sonra edâ edilmesi kazâ olarak isimlendirilir.

Fıkıhî hükümlerde vakitler genelde kamerî aylara göre tesbit edilmekle birlikte namaz vakitleri, oruçtaki imsak ve iftar gibi ibadetlerin ifasına ilişkin vakitler dünyanın güneş ve kendi eksenini etrafındaki dönüşüne göre belirlenir. Öte yandan vakit birimlerinin bir kısmının şer'î açıdan tanımında örfe göre bazı farklılıklar olabilir. Meselâ şer'î gün güneşin batmasıyla başlar; fecr-i sâdıktan güneşin batmasına kadar olan süre de şer'î gündüz diye adlandırılır. Günümüzde yaygın örfe göre ise gün gece yarısı başlar, gündüz de güneşin doğmasından batmasına kadar geçen süredir. Ramazan orucu, hac, zekât, fitır sadakası, bayram namazları gibi edâsı yıl içinde belirli vakitlere bağlanan ibadetlerin, yemin, ilâ, iddet gibi tasarruf ve muamelelerin vakit ve sürelerini tesbitte kamerî aylar ve şer'î gün esas alınır. Ancak idarî düzenlemeler ve malî akidler gibi örfe dayalı veya ca'lf şartların ağırlıklı olduğu (mükelleflerin takdirine bırakılan hususlarda) örf ve uygulamadaki zaman ölçülerine itibar edilir. İbadetlerde vakit o ibadetin vücûb sebebi veya sıhhat şartıdır. Mukayyet nâfile ibadetler gibi bir kısım ibadetlerin belirli bazı vakitlerde yapılması daha faziletlidir. Fıkıhta en çok namazla ilgili olarak ele alınan vaktin oruç, itikâf, hac ve umre, zekât ve fitır sadakası, kurban ve akıka gibi diğer ibadetlerde ve temizlikle ilgili bazı konularda da (mest üzerine mesh, bedenî temizlik, hayız ve loğusalık süreleri gibi) önemli bir yeri vardır.

Namaz Vakitleri. Kur'an'da namazın müminler için vakitleri belirlenmiş bir farza olduğu ifade edilmiş (en-Nisâ 4/103), bu vakitlere açık şekilde veya işaret yoluyla değinilmiştir (el-Bakara 2/238; Hûd 11/114; el-İsrâ 17/78; Tâhâ 20/130; en-Nûr 24/36; er-Rûm 30/17-18; el-İnsân 76/25). Bununla birlikte namaz vakitleri daha çok Hz. Peygamber'in fiil ve sözleriyle açıklık kazanmıştır. Beş vakit namazın farz kılınmasının ardından Cebrâil Resûl-i Ekrem'e gelerek imamlık yapmış ve birinci gün namazları ilk vakitlerinde, ikinci gün son vakitlerinde kıldırarak başlangıç ve bitiş zamanlarını göstermiştir (Tirmizî, "Şalât", 1; Ebû Dâvûd, "Şalât", 2). Resûlullah'ın namaz vakitleriy-